

Xaverio BALLESTER (2021), *Orígenes de la lengua valenciana. La hipótesis repoblacionista*, Saragossa, Universidad de Zaragoza, 445 pp.

Nota: les referencies a l'obra figuren entre parentesis (p. XXX).

Per a citar esta obra: FONTELLES, Antoni (2024), Resenya de Xaverio BALLESTER (2021), *Orígenes de la lengua valenciana. La*

hipótesis repoblacionista, Saragossa, Universidad de Zaragoza, 445 + pagina uep.

L'obra

El llibre està dividit en tres parts, la primera (pp. 13-65) es una introduccio a la teoria repoblacionista com a orige de la llengua valenciana i causa de la distribucio actual. Es el nucleu del paradigma catalaniste. Tant en la versio 'curta' (repartiment, repartimentista), com en la 'allargada' (immigracio, immigracionista), l'hipotesis es la mateixa: la discontinuïtat entre la varietat romanica prejaumina i la postjaumina, per lo qual les dos llengües neollatines inicials (catala i aragones) aparegudes en territori valencià son portades. Atenent ad este criteri, tant l'explicacio repoblacionista com l'explicacio 'occitanista' son rupturistes, mentres que la valencianista es continuïsta (perque postula una raonable i provable identitat idiomatica de varietats ante i post conquesta).

Dedica uns apartats a una de les 'dificultats' (critiques) que se li ha retret al paradigma valencianiste: la falta de texts (poesies, cartes, testaments...). Ballester defen que l'absencia de documents escrits no es obstacul per a l'existencia d'una llengua (el nostre cas no es excepcio, donades les caracteristiques socials d'aquells sigles); en ciencia hi ha metodos indirectes provatoris plenament acceptats (p. e., en sistemes solars lluntans, la presencia d'un planeta es corrobora no per la visio directa de l'objecte sino per la perdua d'intensitat lluminica de l'estrela per davant de la qual passa aquell; en l'experimentacio sicollingüistica la complexitat d'un text se dedux pel temps utilisat en la resposta). Ademes, hi ha moltissimes llengües actuals que no tenen tradicio escrita.

Entre les novetats, inclou al final d'alguns dels apartats 150 objeccions al plantejament repoblacioniste (genericament catalaniste) de molt distint calibre. Totes interessants, pero n'hi ha moltes que son jerarquicament de

nivells alts i que a l'hora de calificar la-les teoria-es, des d'un punt de vista epistemic, es poden considerar invalidants de l'hipotesis. P. e. la numero 28 (p. 62) argumenta que les repoblacions similars constatades en uns atres llocs peninsulars no tingueren el mateix resultat de suplantacio de llengua (li resta validea externa perque impossibilita generalisar-exportar el model causal valencià a uns atres llocs espanyols o estrangers).

Tal volta hauria segut convenient remarcar o agrupar aquelles contraargumentacions invalidants, front a les que poden ser considerades mes accessories (mes avant tornare sobre este tema).

En el segon capítul (pp. 67-155) expon la teoria repartimentista; cronologicament es la primera i l'apuntà a finals del XIX Teodor Llorente, la continuà Antoni Griera i la difongue l'historiador Joan Reglà. Vincula l'aparicio del valencià en la distribucio poblacional dels llibres del *Repartiment* de la ciutat i del Regne de Valencia (son tres volums, corresponents a diverses epoques del principi de la conquesta). Es una argumentacio molt 'trillada' en el paradigma valencianiste: objeccio 33 (p. 76) "de modo general la supuesta distribución territorial de las lenguas de los repobladores queda frecuentemente contradicha por las fuentes documentales", i tambe 45 (p. 95), 46 (pp. 96-97), 47 (p. 98), 48 (p. 99), 53 (p. 106)...; la falta de concordança entre furs - llengua, senyoriu - llengua, etapes reconquesta - llengua, divisio eclesiastica - llengua... (tractat des de diversos punts per Antonio Ubieto, Amparo Cabanes, Ramon Ferrer, José Vicente Gómez, Leopoldo Piles, Pedro López, Albert Cuadrado, Jesu Masià -text inedit-...).

Des del principi el paradigma valencianiste l'ha atacada en excelents resultats, crec, (d'aci ix la substitucio immigracionista), pero Ballester aporta algunes novetats, 44 (p. 91), justificacio del silenci de les fonts respecte a un romanç autocton; 62 (p. 136), certs antroponims atribuïts a

orige aragones o catala poden ser perfectament autoctons per antiguetat, densitat i distribucio preferent en el nostre territori; 69 (p. 145), les localitats repoblades en mes d'una ocasio haurien d'haver canviat de llengua, segons la teoria...

El tercer capítol es el mes extens i complex (pp. 157-421), i el mes interessant. Entra directament a rebatre, punt per punt, els múltiples aspectes -débils o contradictoris- de l'hipotesis de repoblació allargada, que es la proposta d'Enric Guinot en *Els fundadors del Regne de València* (1999). En principi, l'obra de Guinot (dos llibres) es compacta i impacta pel volum d'informació, però pert aigua com un garbell, i aço ho sabem els que l'hem llegida.

Ballester remarca una inconsistència fonamental: com que tenim notables i abundants exemples d'ús llingüístic consolidat en moltes localitats, p. e., en 1270 o en 1293, ¿quina necessitat hi ha de prolongar l'immigració idiomàtica fins a 1425 en caràcter general?, i una derivada també fonamental, ¿per a què establir tres etapes quan probablement en una n'era suficient?, la resposta es clara per a mi, per a evitar caure de nou en un 'repartiment' (la situació sociolingüística es producte d'un breu període inicial d'assentaments) i per a superar que els pelats números del principi no corroboren la partició llingüística, ni en València ni en molts altres municipis (a banda de que la repartició, les donacions, no es traslladable automàticament a canvis demogràfics, o de que hi ha revocacions, o permutes...).

Des d'un punt de vista de filosofia o sociologia de la ciència, la proposta immigracionista es una hipotesis ad hoc per a tapar el forat deixat per l'insuficient i insatisfactori plantejament repartimentista (no els quedaven moltes alternatives), que s'havia caigut a trossos... pel treball d'algunes formiguetes de la teoria valencianista. No fon un canvi 'voluntari' sino 'forçat', la prova està en que des de

1999 no he vist (no ho conec tot) cap de critica ad esta hipotesis des de la seua banda i això que els forats es veuen en una nit sense lluna. I no n'hi ha perquè en aquell paradigma es practica el dogmatisme (moltes de les afirmacions, sino totes, son discutibles, pero es declaren veritats incontrovertibles) i la descalificacio dels dissidents (perque lo que no s'ajusta a la versio dominant es una anormalitat, una desviacio o una patologia). Que hi ha presuposts ideologics en totes les teories es innegable, pero mentres no transcendixquen a les hipotesis o als resultats (acomodacio de l'observacio a la teoria), no es preocupant.

Donada l'amplitud de l'investigacio, hi ha lloc per a tractar moltes qüestions conexas i determinants: el problema del salat, fals o verdader (llinages i toponims); els jueus i el musulmans com a repobladors (ya s'havia apuntat per algun altre investigador); els moviments poblacionals interns (alguns documentats i uns altres que se suponen, per analogia); les curtes bases demografiques que s'instalaven en una poblacio respecte a un contingent mes numerós que ha d'existir necessariament, pero que habitualment ni es quantifica ni es menciona; els analisis individualisats de poblacions com Sant Mateu o Castello (que no ajuden a l'hipotesis guinotiana precisament); el paper que uns altres grups etnics han tengut i que ni sumen ni resten en l'implantacio idiomatica, ya que nomes contenen catalans i aragonesos, p. e. ¿qué fem en els ultrapirinencs?; les possibles concomitancies entre les varietats antigues, especialment en l'aragones (que tambe han segut senyalades fa anys)...

Metodologia i epistemologia

Les teories tenen un nucleu infalsable per definicio (el valencià es un dialecte consecutiu del català) que es el que permet continuar investigant, entorn al qual n'hi ha hipotesis protectores que son les atacades pels contraarguments i els contraeixemples i son les que van

caent una darrere de l'atra o se substituïxen. Des de la sociologia de la ciència, lo que passa i sabem es que el paradigma, el programa d'investigació científica, no es unicament saber en estat pur... te uns components socials que l'ajuden i li otorguen poder i autoritat com es el cas de la teoria catalanista. Provablement en qualsevol atra area del coneiximent s'hauria abandonat l'hipotesis, pero aci no passa ni passarà, porque hi ha en joc molts interessos (epistèmics, socials, polítics o economics) i porque te un ample suport institucional (persones i ents) que ha captat durant moltes decades.

Per a evitar els buits teòrics que tenia era esperable que el paradigma catalanista evolucionara i oferira unes altres solucions, conseqüència de l'aparició de nova documentació (els llibres de corts: Alcoy, Cocentaina, Valencia, que mostren una 'realitat' molt diferent a l'estereotipada i que no els lleva la son als seguidors) i lo poc o molt que el paradigma valencianista ha anat elaborant (en aço no trobe que haja influït el paradigma occitanista, que també es, repetixc, immigracionista i rupturista).

En el text que comente, hi ha 150 objeccions a l'hipotesis repoblacionista, pero com he dit no totes tenen la mateixa importància. Aixina la denominada validea teòrica te dos variants: l'interna (la relació entre la variable independent i la dependent: població = llengua) i l'externa (la possibilitat de generalisar els resultats a unes altres situacions: es dir, que esta explicació de la predominància d'una llengua per efectes del poblament es puga predicar tant aci com en China o Brasil).

Hi ha una atra classe de validea, la predictiva, que servix per a comprovar la qualitat argumental. La teoria catalanista, en general, no preveu el panorama social que dibuïxen els llibres de corts com la proximitat entre ètnies o els fenòmens d'interacció idiomàtica (mes be n'ha

presentat un atre totalment contrari, com expressa el títol d'algun llibre, "La muralla de la llengua"); però tampoc pot justificar l'existència d'una abundantíssima toponímia i antroponímia romaniques sense transmissors (en el cas de la toponímia podria mantindre's in extremis entre els musulmans arabofons, però quan es tracta de l'antroponímia... en els propis nadius pobladors...), element que ja tingue un anàlisi ben detallat per part de Peñarroja (1987, 1989, 1990...); i queda en l'aire la raó per la qual el valencià, dialecte consecutiu del català, en el supòsit que la majoria de parlants coneguts en una població o zona foren orientals, s'haja d'adscriure al català occidental, sobre tot tenint en compte el nivell d'identificació segura dels nousvinguts, un 50%, segons Guinot (percentatge al qual Ballester va restant representativitat, per diverses causes i el deixa, ironicament, en un -2%, pp. 219-222).

No es a soles la validesa, sino que la fiabilitat (l'aplicació metodològica per distintes persones ha de donar els mateixos resultats o pareguts) es molt debil quan el propi Guinot te dubtes en l'atribució dels gentilicis al català o a l'aragonès (a voltes ell varia, com mostrà fa anys Cabanes 1998, 2001) i quan uns altres investigadors (Peñarroja, Ballester...) no obtenen resultats pareguts sino divergents...

Encara que es diu en moltes ocasions, resulten un poc disperses i no crec que quede clar el volum i el nivell de les dificultats que la teoria repoblacionista (repartimentista o immigracionista) no conseguix superar. Per a mi, son essencials: a) absència de documentació que explique la supòsta tendència inicial (el resultat final el sabem) per la qual els 'aragonesos' optaven per l'aire de la muntanya mentres que els 'catalans' preferiren la brisa costera, extrem demogràfic desmentit per les observacions fetes pel propi Guinot; b) insuficiència documental (en les dos hipòtesis) per a totes les localitats en els tres períodes en que dividix la repoblació Guinot (Pedro López 1995); c)

problemàtica o falsa identificació dels antropònims dels repobladors (línages o malnoms) per la variabilitat atribuïcional i perquè en molts casos l'adscripció al català o l'aragonès és dubtosa o fal·laç (Cabanès 1998, 2001; Chiralt 2004); d) determinació dels percentatges de repobladors suficients o necessaris per a implantar una llengua (aço es capital; per a les dos hipòtesis, Fontelles 1997, 1999); e) desconfirmació de l'hipòtesis des de la genètica de poblacions; f) processos similars en uns altres llocs no han donat el mateix resultat, escàs o nul valor predictiu de l'hipòtesis (no generalisació), g) necessitat de negar l'existència d'una varietat romànica activa prejaumina o contemporània en el correlat de l'inexistència de 'mossaraps', de valencians, que té en contra tota la toponímia i antroponímia (Peñarroja 1990, 1993, 2007) i les mencions als 'valentini' en la disputa judicial sobre l'adscripció de la seu metropolitana de València (Vicent Castell 1996); h) no consta que hi haja alguna parla de transició o híbrida en ninguna localitat ni en caràcter general (es dona predomini automàtic d'una de les varietats)...

Com mostra Ballester, la proposta extensa de la repoblació (immigracionista) patix els mateixos defectes, augmentats, que la predecessora (repartimentista).

Una mentira de Guinot, comprovable

Diu Guinot (p. 66) que *El mozárabe de València* (Peñarroja 1990) "està redactat sense basar-se en cap document, text o carta escrita en aquesta llengua [mossarap], sinó únicament i exclusivament en la toponímia valenciana del *Llibre del Repartiment*, amb el recurs a exemples de noms de persones o de llocs dels segles XV i XVI".

Se sap que no hi ha 'documents' en eixa llengua romànica prejaumina (crec que tampoc n'hi ha en Murcia o en Sevilla...), està justificat plenament (Ballester aporta

raons) i es casi de sentit comu..., pero lo que n'hi ha son romanismes insertats en la toponimia, en l'antroponimia dels nadius, en els glossaris... i en este material treballaven els dialectolecs que analisaven l'evolucio de les varietats romaniques (sens anar mes llunt, Manuel Sanchis o Álvaro Galmés, en lo referent al Regne de Valencia, i no he vist que hagen segut qüestionats els estudis...). Hi ha casos mes extrems com l'indoeuropeu que es una 'reconstruccio' científica.

Pero es que el migevaliste Guinot ment -en totes les lletres- i la comprovacio -empiria pura i dura- està en el llibre que ell descalifica i que obviament no ha llegit. Peñarroja en el text en qüestio explicita les fonts araps i llatines (pp. 26-38) i en concret els autors araps (pp. 76-77), en este cas, tots ells anteriors al sigle XIII, excepte u, coetaneu (tot aço, en Fontelles 1999).

La conclusio de Peñarroja (en la qual coincidix Ballester) es que els romanismes toponimics i antroponimics del *Repartiment* son patrimonials, com corroboren, de forma concurrent, les fonts araps dels sigles X-XIII.

Una qüestio que afinar

Menciona en prou ocasions (aci i en unes atres obres seues) la neutralisacio pretonica del valencià, si be ara la llimita: "sobre todo en ciertos contextos fonéticos pero muchísimo más difícilmente después de sílaba tónica" (253); crec que es l'unica volta que parla de la neutralisacio condicionada de a i de e atones, previes a la vocal tonica (este fenomen es distint al que es dona en una part del catala a on s'esten tant a la condicio pre i postonica no només de a i de e, sino tambe de o i de u, o a la del mallorqui a on apareix inclus en posicio tonica).

Sent tecnicament una neutralisacio (es perden les caracteristiques distintives d'una vocal en favor de l'atra),

tal volta aci caldria parlar d'una articulacio relaxada o d'una transformacio restringida de la e > a en uns contextos fonetics concrets. No es general, es dona en les e inicials travades en n, m, s ('antendre', 'amportar', 'astovar'), tambe en contacte en -ix- ('aixamplar', 'aixamorar', 'aixample', 'aixu(g)ar', pero no en *aixercit, *aixercici... i vacila en 'aixativenc' / 'eixativenc', 'en' / 'an fesols i naps'... La neutralisacio no fa perdre la consciencia als parlants: 'antrar' pero 'entra' (encara que es tonica), i en diccions mes 'cuidades' habitualment es restaura la e ('eixamorar', 'eixamplar'), com tambe passa en 'entendre', 'emportar', 'estovar'. No es pot atribuir a una neutralisacio postonica el canvi de a > e en una part del valencià septentrional: 'cantava / cantave', 'partia / partie'... que nomes apareix en la flexio verbal.

No hi ha neutralisacio en molts atres casos pareguts, quan canvia el context (pert la condicio d'inicial absoluta o no es inicial travada): 'centrar', 'desfer', 'femer', 'eliminar', 'entendras' ('antendras'), 'valencià', 'enamorar', 'essencial'. Hi ha mes eixemples de 'neutralisacio' que no son tals... 'llauger', 'llançol' (pero 'llenç'), 'sancer'...

Descompensacio bibliografica

Com he destacat en els paragrafs anteriors, Ballester hauria d'haver tengut en conte moltes mes aportacions del paradigma valencianiste, perque no en son tantes. No tot es nou encara que a mi m'ho parega. Els texts-manuals recopilatoris de l'estat d'una qüestio o dels avanços son molt lloables, ajuden al progrés de la ciencia i faciliten el coneiximent als llectors.

Mentres que es veu un maneig fluit i concret de la bibliografia catalanista, no passa lo mateix en la valencianista. Ho dic per les significatives absencies, algunes totals (Castell, Gimeno, Fontelles, Lanuza, Cuadrado, Piles...), algunes parcials (els primers -no unics- atacs a la teoria immigracionista foren de Cabanes -en dos

artícles específics no citats- i Fontelles -en una ressenya bibliogràfica-).

Es nota que controla l'informació de Galmés quan destaca el gravíssim error de, basant-se en el *Repartiment*, afirmar que en Corbera es parlava castellano-aragonesa quan allí són valencianoparlants, cosa que li retraguen Peñarroja (1987) i yo mateix (1997), i açò, entenc, és producte de l'insuficiència de fonts d'esta banda... la que ell defèn.

Per contra hi ha fonts difícilment justificables, fora de la menció colateral o circumstancial. És el cas de Salvador Faus. El seu llibre és un refregit de les teories d'Ubieto-Cabanes... citant originals ¿era necessària la còpia?

Igual ocorre en les mencions de Juli Amadeu Arias... quasi no ve a conte, o Miquel Àngel Lledó que tampoc és de lo millor ni 'lo seu'.

En conjunt (tret d'Ubieto, Cabanes, Ferrer, Gómez, ¿Peñarroja?) fluïxeja, al meu entendre, l'aportació epistemològica del paradigma valencianista, cosa que no ocorre en l'antagonista, el catalanista.

El detall com a problema

El professor Ballester demana disculpes al principi per les repeticions que puga trobar el lector, i que sense dubte apareixen en totes les obres, en unes mes i en unes altres manes. S'ha de procurar que siguin les menys possibles.

Si hi ha un aspecte destacadíssim, derivat dels àmplies coneixements que té, és la prolixitat, el detall, l'anàlisi del cas, el contrast de les xifres chicotetes... és un treball minuciós i pacient, però el problema que se li presenta és la reiteració, producte d'una estructura un tant caòtica. El lector es pert... si yo que me considere coneixedor d'estes qüestions (un poc) he tingut dificultats... un altre es perdrà segur. I açò sí, açò és feina de l'autor, és la seua responsabilitat, independentment que el tema siga

complex, l'escriptor ha de saber conjugar divulgació i anàlisi profund. En l'equilibri està, supostament, la virtut.

En resum

Podria estendre'm més, però tampoc cal, es una ressenya bibliogràfica. El paradigma hegemònic suposa que, com fa en les altres ocasions, calla, perquè ja no li fa falta debatre: té el poder i l'autoritat.

Ara, hui, pràcticament sense oposició institucional, quedem un grup de francotiradors en l'objectiu de deixar constància, per a generacions futures, que no tots pensàvem igual que l'opinió publicada (que no equival a l'opinió pública).

Que en esta banda ningú cobra per escriure llibres ni investigar, és bo que ho destaque el professor Ballester, però no li passa només ad ell. I alguns tenim problemes afegits de censura o de dificultats per a publicar (que no tenen res que veure en la qualitat tècnica del producte).

Segons la meua opinió (que és opinió, no veritat absoluta), és un text imprescindible per als valencians, és molt prolíx (una virtut) però un poc caòtic (derivat de la pròpia prolixitat) i li faltaria expressar millor (quantitat i qualitat) les aportacions del paradigma valencianista.

Me quedare en el refrà valencià: tota pedra fa paret.

Antoni Fontelles
juliol-2021